

Faipartörténeti kutatások

Dr. TÓTH Sándor László c. egyetemi tanár

Kivonat

Az ipar történeti változásai után a faipar bemutatott területeinek és fejlődésének főbb jellemzőit foglalja össze a szerző. Áttekintést kapunk a 20. század második felében megjelent főbb faipartörténeti kiadványokról és megjelenési helyeikről. A kutatások intézményesített helye a Faipari Tudományos Egyesület, míg a legfontosabb közgyűjtemény a soproni Erdészeti, Faipari és Geodéziai Szakgyűjtemény lett. Az egyesület kiadásában emlékfüzetek jelennek meg a fafeldolgozás nagyjairól. Jelentős publicitási lehetőséget nyújtanak a történeti kutatások eredményeinek bemutatására a MTESZ évente megrendezett Tudomány-Technikatörténeti Ankétja, és annak kiadványai. Az ezredfordulótól számos fafeldolgozás-történeti előadás hangzott el az ankétokon a különböző fatermékekről, azok történetéről; nevezetesen az ajtókról, ablakokról, az ácsolt és hajlított bútorokról, fűrészmalmokról, gyufáról, hordókról, kocsikról, négy szakavatott előadó tolmácsolásában. Olyan 18. és 19. századi, majd 20. század eleji kiemelkedő személyiségek, dinasztiák szerepeltek az előadásokon, mint a kocsi-gyártó Kölberek, a bútorgyártó Lingelek, a hajlítottbútor-gyártó Thonetek, Gaul Károly szakoktató, valamint Thék Endre bútor- és zongoragyáros.

Az ipar és jellemző változásai

Az ipar ismérvei többféleképpen megfogalmazhatók. Az egyik definíció szerint iparról általában akkor beszélhetünk, ha megismétlődnek az eljárások, s ezek már rögzített (írott) formában is megjelennek, kialakul a szaknyelv (Román, 1978), s az ipar(ág)nak leírt története is van.

Az ország, a nemzetgazdaság életében bekövetkezett sorsfordulók és főbb hatásuk az iparra, ezen belül a faiparra – történeti áttekintésben – az 1. táblázat szerint is jellemezhető (Tóth, 2001)

1. táblázat Jelentős nemzetgazdasági események és azok hatása az iparra

Sorsforduló	Fő jellemző	Alapvető változások az iparban
Kiegyezés	Kapitalista fejlődés	Iparosítás, faipar fellendülése
I. világháború	Területvesztés	Erdők és faipar nagy része a határokon kívül Iparfejlesztés
II. világháború	Államosítás, szövetkezetesítés	Kisipar visszafejlesztése Gyáripár fejlesztése
Rendszerváltás	Az állam (nagy részben) kivonul - „államtalanítás”	Magánosítás Kis- és középvállalkozások Külföldi tulajdon
EU-csatlakozás	Nemzetközi versenyképesség	Régiók fejlesztése

A faipar és technikatörténeti fejlődésének főbb jellemzői

A faipartörténeti kutatásoknál valamilyen módon szakaszolni kell a famegmunkálás egyes területeit is. Ehhez a megmunkálás helye szerinti elkülönítés látszik alkalmasnak:

- Erdei faipar: a legrégebbi famegmunkálási, átalakítási eljárásokat foglalja magában, amely az erdőben történik. Ide sorolható a faszindely készítése, a fa szenítése, a kitermelt faanyag helyszíni faragása, sőt a hamuszírfőzés is.
- Háziipar: a paraszti gazdaságokban a saját faeszközöket készítő famunkák, mint fafaragás, esztergálás.

- Kézműipar: főleg elkülönített műhelyben, nemcsak saját felhasználásra, egyedileg készített famunkák a hordóktól a bútorig.
- Gyáripar: fatermékek sorozatgyártására épített vagy erre a célra átalakított épületben végzett ismétlődő tevékenység.

A faiparban bekövetkezett technikatörténeti korszakváltások a 2. táblázat szerint is jellemezhetők (Tóth, 2001):

2. táblázat Technikatörténeti korszakok a faiparban

Az asztalosság elkülönülése az ács szakmától	A fűrész mellett a gyalu használata
Gépesítés	Fűrészgépek Gőzgép Szállítható (elektromos) energia
Farost- és forgácslemezek megjelenése	Gyártás és felhasználás
Számítógépes vezérlés	Megmunkálási központok Informatika Komputerizált tervezés és irányítás
„Államtalanítás”	Magánosítás Kis- és középvállalkozások Külföldi tulajdon
Nemzetközi versenyképesség	Régiók fejlesztése

Attól függően, hogy felkész vagy készterméket gyárt az iparág, a ma is alkalmazott statisztikai besorolás a következő:

- Fűrészipar: az erdőből kikerülő hengeresfa (rönk) felfűrészélése, fűrészelt termékek készítése
- (Fa)lemezipar: furnér, rétegelt lemez, forgács- és farostlemez gyártása
- Épületasztalos-ipar: ajtó, ablak, padlóburkolatok gyártása
- Bútoripar: bútorok készítése

Faipartörténeti emlékek gyűjtése, elhelyezése, feldolgozása, publikálása

Az ipartörténeti értékek, emlékek megőrzését tűzte ki célul a Faipari Tudományos Egyesület (FATE) az 1960-as és 70-es években, amikor gyűjteni kezdték a faipar (pontosabban a kézműipar; asztalosság, bútorkárpitoság) tárgyi, írott és fényírott emlékeit egy asztalos és kárpitos szakgyűjtemény céljára, valamint pályázatot is kiírtak a faipari üzemek történetének feldolgozására. Az ipartörténeti kutatások következő hullámára – szintén a FATE kezdeményezésére – az ezredfordulót megelőzően került sor, amikor is újabb üzemtörténeti feldolgozásokhoz jutottunk hozzá, pályázatkiírással.

A katalogizált asztalos- és kárpitosipari gyűjtemény az 1970-es évek végén átkerült Sopronba, az egyetem kezelésében lévő Erdészeti Múzeumba, amely most Erdészeti, Faipari és Földmérés-történeti Gyűjtemény néven működik.

A fa- és bútortörténeti kutatások, valamint az említett ipartörténeti feltárások alapján születtek meg a faipar történetével foglalkozó könyvek:

- Magyar erdészet 1954–1979 (Keresztesi Béla–Halász Aladár) Akadémiai, 1982
- A magyar bútor 100 éve (Vadas József) Fortuna, 1993
- A fafeldolgozás 1945 előtt (Tóth Sándor) Agroinform, 1999
- A fafeldolgozás 1945 után (Tóth Sándor) Agroinform, 2001
- A fafeldolgozás évgyűri (Ghimessy László) Agroinform, 2004
- Fafeldolgozó vasszerszámok védjegyei (Recska Endre) 2008

Meg kell említenünk, hogy 2000-ben, a Faipari Tudományos Egyesület megalakulásának 50. évfordulója alkalmából megjelent az egyesület történetének leírása:

- Faipari Tudományos Egyesület 1950–2000 (Lele Dezső) 2000

A faipartörténeti publikációknak a Faipari Tudományos Egyesület szaklapja, a Faipar biztosított helyet, majd a súlypont áttevődött a Magyar Asztalos és Faipar folyóiratra, a HÍRFA magazinra, a Magyar Mezőgazdaság ERFA (erdőgazdaság és faipar) betétjére, ill. a FATÁJ-online c. elektronikus hírújságra:

- Bútor-történeti szakirodalmunk HIRFA (Szemerey Tamás)
- Emlékfüzetek FATÁJ (Tóth Sándor)
- Faipari kézikönyvek HÍRFA, Faipar (Szemerey Tamás, Tóth Sándor)
- Faipari szakkönyvek, sorozatok Magyar Asztalos és Faipar (Tóth Sándor)
- Lexikonok, szakszótárak Magyar Asztalos és Faipar (Tóth Sándor)

Nem hagyható figyelmen kívül a MTESZ Tudomány-Technikatörténeti Ankétjai anyagának éves kiadványa sem. Számos faipartörténeti előadás hangzott el különböző fórumokon, többek között a soproni egyetemen és annak doktori iskolájában.

A 2000 utáni években a Faipari Tudományos Egyesületben létrejött egy laza, spontán szerveződés, a Szakmatörténeti Szakcsoport, amelynek munkájában az egyesület mellett a Soproni (ma Nyugat-magyarországi) Egyetem, valamint az újpesti Kozma Lajos Faipari Szakközépiskola szakmatörténettel foglalkozó képviselői vettek/vesznek részt.

A fafeldolgozás nagyjai emlékfüzetek

Egy újabb FATE-kezdeményezés nyomán elindult „A fafeldolgozás nagyjai” emlékfüzetek írása, megjelentetése, amelynek során a következő kiadványok készültek, ill. jelentek meg nyomtatott és/vagy elektronikus formában a FATÁJ-online hírújságban:

- Gaul Károly (1854–1932) A hazai faipari szakoktatás megteremtője (2009)
- Bódogh István (1908–1988) A hazai állami bútortudomány és rekonstrukciójának szervezője (2010)
- Rieperger László (1919–1986) A szakosított nagyüzemi bútorgyártás kidolgozója és bevezetője (2010)
- Lugosi Armand (1924–1990) A faipari gépészet szakírója és oktatója (2011)
- Thék Endre (1812–1919) Bútor- és zongoragyáros (2011)
- Fáy Mihály (1919–1999) A farostlemezyártás megteremtője (2013)

amelyek kiegészültek „A fagazdaság nagyjai” sorozat füzeteivel:

- Lámfalussy Sándor (1890–1975) A zalai erdők fájának hasznosítója (2012)
- Barlai Ervin (1899–1967) A zalai fűrészipar, az erdészeti politika, a fakutatás úttörője (2012)

Az utóbbi két füzet összeállításánál komoly problémát jelentett a személyes dokumentumok elérése, ill. hiánya. Ebből eredően vetődött fel: célszerű lenne a szakma még élő öregjei dokumentumainak összegyűjtése, feldolgozása. Így született meg az arra javasolt személyiségekről „A fafeldolgozás érdemesei” emlékfüzet-sorozat indítása:

- Schmidt Ernő (1925–) A szombathelyi forgácslapgyártás megteremtője (2013)
- Petri László (1925–) A szövethézi és állami bútortudomány fejlesztője (2014)

A MTESZ Tudomány-Technikatörténeti Bizottságának Ankétjai

Az „Újabb eredmények a hazai tudomány-technika- és orvostörténet körében” című, évtizedek óta évente megrendezett ankéton elhangzott faipari tárgyú előadások a következő év kiadványában hosszú ideig nyomtatásban is megjelentek.

Az ezredforduló után számos fafeldolgozás-történeti előadás hangzott el az ankétokon a különböző fatermékekről, azok történetéről, nevezetesen az ajtókról, ablakokról, az ácsolt és hajlított bútortermékekről, gyufáról, hordókról, kocsikról, négy szakavatott előadó tolmácsolásában. Olyan 18. és 19. századi, majd 20. század eleji kiemelkedő személyiségek, dinasztiai szereplők az előadásokon, mint a kocsigyártó Kölberek, a bútorgyártó Lingelek, a hajlítottbútor-gyártó Thonetek, Gaul Károly szakoktató, valamint Thék Endre bútortudomány- és zongoragyáros. A 2008. évi ankéton már külön faipar-történeti szekció is megjelent az ankét programjában.

3. táblázat A MTESZ Tudomány-Technikatörténeti Bizottságának Ankétjain elhangzott faipari témájú előadások

Év	Ankét száma	Előadás címe	Előadó
1999	16	Hajlított bútorok a XIX. és XX. században	Tóth Sándor
2000	17	A Lingel Bútorgyár és hatása	Tóth Sándor
2001	18	Gyufagyártás	Tóth Sándor
2002	19	A fahordó történetéből	Tóth Sándor
2003	20	A fafeldolgozás egyes művészeti alkotásokban	Tóth Sándor
2004	21	Faiparos dinasztiák, a Kölber kocsigyár	Tóth Sándor
2005	22	A vízsugaras favágás	Gerencsér Kinga
		Az erdélyi fafeldolgozás; cigány fafaragók	Pauló Tamás
		A fa szerepe életünkben, tévhitek a fáról	Tóth Sándor
2006	23	Energiacsökkentés a fafeldolgozásban	Gerencsér Kinga
		Hajlítottbútor-gyártás Magyarországon	Szemerey Tamás
		Székelyföldi I. fűrészmalom rekonstrukciója	Pauló Tamás
		A fafeldolgozás környezeti hatásai	Tóth Sándor
2007	24	Ajtó- és ablaktörténet	Szemerey Tamás
		Székelyföldi II. fűrészmalom rekonstrukciója	Pauló Tamás
		Emlékek, gyűjtemények a fafeldolgozásban	Tóth Sándor
2008	25	Ácsolt és asztalos bútorok	Szemerey Tamás
		A 10 éves székelyföldi fűrészmalom program	Pauló Tamás
		A fa hajításának története	Tóth Sándor
2009	26	Gaul Károly	Tóth Sándor
2010	27	A 19. század és Thék Endre	Tóth Sándor
2011	27	Fafeldolgozás az Ankétokon	Tóth Sándor
2012	28	Gyűjteményi képi ábrázolások. Faiparos szakmák – erdészeti oktatás	Tóth Sándor
2013	28	Fordulópontok a hazai faipar 20. századi történetében	Tóth Sándor

A MTESZ Tudomány-Technikatörténeti Bizottsága által indított, és dr. Németh József által szerkesztett sorozatba a fafeldolgozás története is bekerült a „Faipar története I-II.” címen. Sajnos a Faipar II. (az 1945 utáni történet) időközben – látszólag – lekerült a MTESZ honlapjáról.

Nemzetközi történész kongresszus – Budapest, 2009

Kiemelkedő esemény volt, hogy a 2009. évi budapesti ICHST Nemzetközi Történész Kongresszus Technikatörténeti szekciójában három fafeldolgozás-történeti előadás is elhangzott:

- Pauló Tamás: 10 Years in the Research of the Wood-powered
- Up-and-down Sawmill Programme in Szeklerland (Eastern Transylvania)
- Szemerey Tamás (Csóka Levente angol szövegével): Historical
- Development of Doors and Windows in the Carpatian Basin
- Tóth Sándor László: The Bending Techniques of Wood in a Historical View

Adalékok a faipar kultúrtörténetéhez

A Magyar Asztalos szakfolyóiratban 2011–2013 között megjelent, „Szemelvények a fáról, fafeldolgozásról” című cikksorozat célja – legalábbis részben – annak bemutatása volt, hogy hogyan jelenik meg a fa, a fafeldolgozás egyes művészeti alkotásokban, muzeális gyűjteményekben:

- I. Versek, írások
- II. Gyufacímke
- III. Érme, plakett
- IV. Fafaragás I-II.
- V. Intarzia
- VI. –
- VII. Festmény, rajz
- VIII. Gép, berendezés – ipari műemlék
- IX. Bútorok, bútorcsaládok - 20. század

Felhasznált források:

Román Zoltán: Az ipar gazdaságtana. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978

Tóth Sándor: A fafeldolgozás 1945 után. Fejezetek a fa- és bútortörténetéből 1945-től az ezredfordulóig Magyarországon. Agroinform, Budapest, 2001.p.:16, 26.